

OSMANLI KUR'ÂN EĞİTİM MERKEZLERİ: DÂRÜLKURRÂLAR VE SİBYAN MEKTEPLERİ

Ahmet GÖKDEMİR*

Öz

Makalede Osmanlı Kur'ân eğitim merkezlerinden dârülkurrâlar ile sibyan mekteplerine değinilmiştir. Dârülkurrâlar ele alınırken dârülkurrâ sözcüğünün ne anlama geldiği, dârülkurrâların kuruluşu ve tarihi gelişim süreçleri, konumları, tesis edilme amaçları, çeşitleri, eğitim-öğretim kadrosu, müfredatları ve bunların Osmanlı'daki uygulanış biçimleri ile dârülkurrâlardan günümüze kadar ulaşanlarına değinilmiştir.

Sibyan mektepleri başlığında ise bu merkezlerin kuruluş amaçları, adı geçen kurumların Osmanlı'dan önceki halleri ve isimleri, sibyanların eğitim programları ile ders geçme aşamaları, mekteplerdeki ders verme biçimleri ve ders verilen zaman aralıkları, sibyanlara başlama yaşı ve eğitime başlangıç törenleri de denilebilecek "amin alayları" ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Dârülkurrâ, Sibyan, Kur'ân, Kur'ân Eğitimi.

Qur'an Education Centers In Ottoman Empire: Dar'al-Qurras And Primary Schools

Abstract

In the article, it is referred to Quran training centers of Ottoman Empire, Daru'l-kurra and Sibyan (primary) schools. Considering Daru'l-kurra, it has been scrutinized under the lexical meaning of the name, phases of their historical progress, locations, scopes, varieties, teaching staff, curriculums and their applications in the Ottoman era. The info about the extant ones has also been mentioned within datelines.

As for the section of Sibyan schools; There examined the aims and objectives of foundation of these centers, denomination and frames of the said institutions in pre-Ottoman period, their education programs, passing grade regulations, pass-fail systems, schooling ages and "amen parades" which can be considered as a ceremony for starting the school.

Key words: Ottoman, Daru'l-Qur'an, Sibyan, Qur'an, Qur'an Education.

GİRİŞ

Kur'ân eğitimi hususunda Cebrail (a.s) tarafından yetiştirilen Hz. Peygamber (s.a.v) almış olduğu eğitimi ashabına aktarmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v), Kur'ân eğitimi esnasında inen vahiylerin ezberlenmesi ve vahiy katiplerince kaydedilmesini ziyadesiyle önemsemiştir. Bu şekildeki eğitim nesilden nesile aktarılma biçiminde devam ettirilmiştir. Mekke'de Dârü'l-Erkâm'da verilen Kur'ân eğitimi Medine dönemiyle beraber daha da gelişmiş, burada cami merkezli verilen eğitim daha sonra Suffâ'nın ihtiyacı karşılayamaması sonucunda Medine'nin mahallelerinde ilkokul ya da hazırlık okulları mahiyetinde açılan okullarla birlikte devam ettirilmiştir. Bu düşünceyle Osmanlı öncesi

* Arş. Gör. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, ahmetgokdemir81@hotmail.com
Geliş T. / Received Date: 05/06/2017 Kabul T. / Accepted Date: 06/06/2017

Kur'ân eğitimi için değişik mekanlar ve farklı isimler adı altında merkezler açılmıştır. Küttâblar, dâru'lkur'ânlar ile dâru'lhuffâzlar bu durumun örneklerindedir.

Adı geçen merkezlerde Osmanlı öncesi Kur'ân eğitimiyle ilgili oturmuş olan eğitim sistemi Osmanlı'da da farklı isim adı altında da olsa devam ettirilmiştir. Örneğin dâru'lkur'ânlar ile dâru'lhuffâzların yerini dâru'lkurrâlar alırken; küttâbların yerini de sıbyan mektepleri almıştır. Ancak her ne kadar isimleri değişmiş olsa da bu kurumlarda verilen eğitim hemen hemen önceki müesseselerde olduğu gibidir. Aşağıda bahsi geçen Kur'ân eğitim merkezlerinden dârülkurrâ ile sıbyanlara değinilecektir.

DÂRÜLKURRÂLAR

'Yer, mekân, ev' anlamında "dâr" ile "okuyan" anlamına gelen 'kârî' kelimesinin çoğulu olan 'kurrâ' kelimelerinden oluşur. Kur'ân-ı Kerîm'in öğretildiği, bir bölümünün veya tamamının ezberletildiği, kıraat vecihlerinin tâlim edildiği yerlerdir.¹ Osmanlı'da Kur'ân'ın içeriğinden daha çok Kur'ân'ın farklı kıraatleri ile beraber daha güzel ve doğru okutulduğu bununla beraber hafızlık tedrisi yapılan eğitim kurumudur ve kurrâ geleneğinin devamıdır.²

Dârülkurrâlara, dârülkur'ân veya dârülhuffâz denildiği de olmuştur. Dârülkur'ânlar ise camiler dışında³ ileri seviyede Kur'ân eğitimin verildiği ilk kurumlar olup ilk dârülkur'ân, XI. yy. başlarında Rişâ' b. Nazîf (ö.?) tarafından Şam'da kurulmuştur.⁴ Selçuklu öncesi ismi 'dârülkur'ân' olan ve içerisinde kıraat eğitiminin verildiği bu medreselere Selçuklular devrinde 'dârülhuffâz' denilmiştir.⁵ Bu isimlendirme Osmanlı Devleti'nde de kullanılmıştır. Konya'da çoğu şahıslar tarafından yaptırılmış ve Selçuklular ile

¹ Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 8, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 543.

² Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, (İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2004), 57-59.

³ Nuruosmaniye Camii örneğinde olduğu gibi cami içinde de dârülkurrâ hizmetinin verildiği olmuştur. Nuruosmaniye Camii Vakfıyesinde, kıraat derslerinin okutulması, şeyhülkurrânın camide ilm-i kıraat tedris eyleyip aynı zamanda Sultan III. Osman'ın annesi Şehsüvar Sultan'ın medfûn bulunduğu türbede hatim okuması istenir. Bkz. Recep Akkuş, *Târihi Açıldan Nuruosmaniye Külliyesi ve Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi*, (İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2010), 83.

⁴ Bozkurt, "Dârülkurrâ", 543.

⁵ Ziya Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Târihi*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1991), 245.

Karamanoğulları'ndan Osmanlı'ya kadar varlığını sürdürmüş ⁶ otuza yakın dârülhuffâzdan bahsedilir.⁷

Osmanlı'daki ilk dârülkurrâ Yıldırım Bayezid zamanında İbnü'l-Cezerî için Bursa Ulu Camii'nin müştemilatında, camiye bitişik yapılan dârülkurrâdır.⁸ Osmanlı'da ileri seviyede kıraat eğitiminin verildiği yerlere dârülkur'ân isminden daha ziyade dârülkurrâ adı verilmiştir.⁹ Osmanlı İstanbul'unda büyük camilerin müştemilatında dârülkurrâlar ¹⁰ olduğu gibi müstakil binalardan oluşan dârülkurrâlar da bulunmaktadır. Müstakil dârülkurrâlar, cami veya mescidlerin yanı başlarında kurulmuş olup kuruluşu, işleyişi, finansman durumları itibariyle bağımsız bir kuruluş izlenimi vermektedir.¹¹

Osmanlı'da dârülkurrâlar bir ihtisas kurumu olmaktan daha ziyade din hizmetinde bulunan kimselerin doğrudan yetiştirilmesine yönelik eğitim veren müesseselere izlenimi vermektedir. Bu kurumlarda sıbyan mektebindeki tedrisi sonrasında talebeye eğitim verilir. Şöyle ki çocuklar sıbyan mektebini bitirince alt seviye dârülkurrâlara giderek buralarda hıfzını tamamlamış; sonrasında daha üst seviye dârülkurrâlara gidip bu kurumlarda kıraat ilmi tedrisinde bulunmuşlardır.¹²

⁶ Kıraat ilmini elde etme yolları, kıraat ilmi malzemeleri, terimleri, icazetnâmeler ile bunların icra usulleri gibi kıraat adına Osmanlı öncesinde ne varsa Osmanlı tüm bunları tevâris edip orijinalliğini ve otantikliğini bozmadan bizlere aynı şekilde aktarmıştır. Bkz. Alemdar, *Osmanlı'da Dârülkurrâ Müessesesi ve Kıraat Eğitimi*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003), 103.

⁷ Bozkurt, "Dârülkurrâ", s. 543.

⁸ M. Baha Tanman, "Dârülkurrâ (Mimârî)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 545.

⁹ Evliya Çelebi, dârülkurrâlar hakkında bilgi verirken Edirne dârülkurrâsında hafızlık yapıldığını, çeşitli seviyelerde kıraat derslerinin verildiğini; İbnü'l-Cezerî ile Şâtıbî'nin eserleriyle çeşitli şiirlerin okutulduğunu (bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, hzr. Ruşen Deniz, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 3: 251); Amasya'da dokuz adet dârülkurrâ bulunduğunu ve bu dârülkurrâlarda 300'den fazla hafız talebe ve bu talebelerin içinde de kırâat-i seb'a, aşere ve takribi bilenlerin mevcut olduğunu (bkz. Çelebi, *Seyahatnâme*, 2: 97); diğer bir dârülkurrâda kırâat-i seb'a, aşere ve takrib metodunun uygulanıp tilavette ise Hafs rivayetinin okunduğunu söyler (bkz. Çelebi, *Seyahatnâme*, 8: 290). Dolayısıyla Osmanlı'da dârülkurrâ denilince, eğitimin Kur'ân kıraatine hasredildiği, alanında uzman kıraat bilgini yetiştiren ihtisaslaşmaya yönelik orta ve yüksek seviyeli meslek ve ihtisas mektepleri akla gelir. Bkz. Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Târîhi*, (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 1: 169-172.

¹⁰ Camilerin müştemilatında veya yakınlarında tesis edilen ve din hizmetlerine nitelikli eleman yetiştiren dârülkurrâlar için camiler bir nevi tatbikat yeridir. Camiler bu müesseselerde yetişen talebeler için staj mekânıdır. Bkz. Cahit Baltacı, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, (İstanbul: İrfan Matbaası, 1976), 22-24.

¹¹ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *İslâm Ansiklopedisi*, 8, (İstanbul: MEB, 1986), 153-172.

¹² Bu kurumlar Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrası Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanarak varlıklarını Kur'ân Kursları olarak devam ettirmiştir. Bkz. Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, 130-134.

Dârülkurrâ Çeşitleri

Dârülkurrâların yapımına ilk olarak dârülkur'ân adı altında hicrî 400'lü yılların başında başlanmıştır. Mısır'da Fâdılyye, Şam'da İbn Müncâ ile Nizâmiye Medreseleri içerisinde kurulan dârülkur'ânlar; yine Şam'daki Sencâriyye ve Cezerîyye dârülkur'ânları; Eyyûbiler, Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları devrinde kurulan dârülkur'ân ile dârülhuffâzlar bu durumun örneklerindedir.¹³ Dârülkurrâlar tarihin akışı ve şartları çerçevesinde her ne kadar isim değişikliğine uğrayıp¹⁴ farklı görünümlere bürünmüşlerse de günümüze dek varlıklarını devam ettiren eğitim kurumlarından olmuşlardır.¹⁵

Dârülkurrâlar tarihte değişik şekillerde kurulmuştur. Bunlardan biri de medrese bünyesinde tesis edilen dârülkurrâlardır. Kur'ân-ı Kerîm, İslâm'ın ilk devirlerinden itibaren ana kitap olarak okutulurken¹⁶ medreselerde de ana kürsülerden biri olmuştur. Nitekim Mustansiriye medresesindeki dört ana fakülleden biri Kur'ân (Dârülkur'ân) olmuş,¹⁷ her ne kadar dârülkur'ân veya dârülkurrâ isimli bölümleri olmasa da kıraat ilmi medreselerde de ders olarak okutulmuştur. Bağdat'taki Mustansiriye Medresesi bu duruma bir örnektir.¹⁸

Dârülkur'ânların bir diğer çeşidi, Ebû Şâme'nin (ö. 665/1267) Meşihatü'l-Kırâa görevinde bulunduğu Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Eşref'in (ö. 635/1237) türbesinde olduğu gibi, içinde Kur'ân okunması ve öğretilmesi için vakfiyeler düzenlenen türbe dârülkurrâlarıdır.¹⁹ Bu yapıları tesis edenler

¹³ Tetik, *Başlangıçtan 9. Hicrî Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 157-162.

¹⁴ Kur'ân'ın okunmasının öğretildiği, ezberletildiği veya kıraat vecihlerinin okutulduğu Kur'ân okulları Eyyûbiler'de 'dârülkur'ân', Selçuklular'da 'dârülhuffâz', Osmanlılar'da 'dârülkurrâ' ismiyle bilinmekteydi. Bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 14, 22-23.

¹⁵ İçinde buldukları zaman diliminde ilk-orta-yüksek seviyede Kur'ân eğitimi verilen Dârülkurrâlar, aynı isim adı altında olmasa bile, hem ülkemizde hem dünyada varlığını sürdürmektedir. Bkz. Alemdar, *Osmanlı'da Dârülkurrâ Müessesesi*, 58.

¹⁶ Ahmet Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım, (İstanbul: Damla Yayınları, 1983), 234.

¹⁷ Diğer üç fakülte ise dört mezhebin okutulduğu fıkıh, hadis (dârülhadis), hastane'dir (dârüt-tib). Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983), 33-34.

¹⁸ Bozkurt, "Dârülkurrâ", 543.

¹⁹ Bozkurt, "Dârülkurrâ", 545. Kıraat ilmi otoritelerinden İbnü'l-Cezerî de Mısır'daki tahsili sonrası Şam'a dönüşünde Ümmü's-Sâlih Türbesi kıraat şeyhliği görevinde bulunmuştur. (Bkz. Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 552.) Köprülü Abdullah Paşa'nın kendisine ait arsası üzerine Zübeyde Hanım'ın türbesinin karşısına yaptırmış olduğu dârülkurrâ bu tarzda yapılmış dârülkurrâ örneklerindedir. Vakfiyede dârülkurrâda Kur'ân'ın tâlim ve tecvidi ile ezberinin yapılması, dârülkurrâda üstad birinin günlük kırk akçe karşılığında şeyhülkurrâ olarak görevlendirilmesi, şeyhülkurrâ'nın cumartesi, pazartesi ve perşembe günleri talebeyi toplayıp Zübeyde Hanım'ın ruhları için dua etmeleri; Mevlîd, Regaip, Berat ve Mîrac Kandili geceleri bir hatim, Ramazan'da ise üç hatim yapılması; buradaki talebelere burs verilmesi ancak görevden imtina eden talebelerin yerine başka talebelerin getirilmesi istenir. Ayrıca dârülkurrânın ısıtılması, temizliği gibi genel hizmetleri için hizmetli ve dârülkurrânın zamanında

maddi külfetlerini üstlenip bu yapılar için vakfiyeler oluşturmuşlardır. Vakfiyeler dârülkurrâların binaları, hocaları, talebeleri ve çalışanlarına yönelik düzenlenmiş olup dârülkurrâların kurucusu vefat etse bile dârülkurrâların işleri vakıf mütevellileri tarafından yürütülmüştür.²⁰

Bir kuruma bağlı olmaksızın ya da bir yapıya dâhil edilmeden yapılmış müstakil darulkurrâlara gelince bu tarz dârülkurrâlar yapısal olarak mahalle/sıbyan mektepleriyle benzerlik göstermektedir. Her iki kurum da yekpare bir mekândan oluşur. İstanbul'da Bosnalı Mehmed Paşa ve Üsküdar Vâlîde dârülkurrâları bu tarz dârülkurrâların örneklerindedir.²¹

İslam'da eğitim öğretim halkalarının en önemlilerinden biri, Osmanlı'da da devam ettirilmiş, ulemâ-vüzerâ ve eşrâfın evlerinde akdettikleri tedris meclisleridir. Bu gelenek günümüzde de hali vakti yerinde olanlarca sürdürülmektedir. Dolayısıyla Kur'ân eğitimi verilen yerlerden biri hiç şüphesiz evlerde tesis edilmiş dârülkurrâlardır.²²

Kıraat eğitimi verilen bir diğer kurum da 'dârülhadisler'dir. İbn Kesir (ö. 774/1373) XIV. yy. ortalarında Şam'da kırâât-i seb'a eğitiminin verildiği dârülhadislerden bahseder.²³ Dârülhadisler, dârülkurrâların bünyesine dâhil

---

açılıp kapatılması için 'bevâb' isimli kapıcı, kurumun kendine ait kitap ve mushaflarının bakımı ve muhafazası için 'halife-i mektep' adında bir görevli ile bozulan kitapların tamiri için 'mücellit' adında bir görevli tayini ve bu müesseselerin teşrifati; buraya eklenen mektepte talebe yetiştirilmesi, yetiştirilen talebelerle birlikte hocalarının her perşembe bir hatim yapıp sevabını Zübeyde Hanım'ın ruhlarına bağışlamaları gibi hususlar bulunmaktadır. (Bkz. Sultan Murat Topçu, "Köprülüzade Abdullah Paşa'nın 15 Cemadiel-Evvel 1133-M. 14 Mart 1721 Târihli Vakfiyesi'ne Göre İmar Faaliyetleri ve Bani Kişiliği", *The Journal of International Social Research*, 4 (2011): 17.) Bu tarz Dârülkurrâların yapılış amacı, ister o türbede medfun bulunan kimseler isterse de türbede medfun bulunanların yakınları tarafından kurulmuş olsun, Kur'ân öğretimine katkı ve vesile olanların ruhlarının şad olması olsa gerektir. (Bkz. Alemdar, *Osmanlı'da Dârü'l-kurrâ Müessesesi*, 79.) Kur'ân eğitimi için tesis edilen bir dârülkurrâda her şeyin en ince ayrıntılarına kadar düşünülüp ve yine bunların vakfiye ile kayıt altına verilmesi o dönemde Kur'ân eğitime verilen değeri gösterir.

²⁰ Bu medreselerde devleti temsilen biri mâlî konular diğeri de eğitim-öğretimle ilgilenmek üzere iki görevli tayin edilmiştir. Yani inşa ve idare işi halka bırakılmış olup devletin yaptığı iş ise sadece gözetimden ibarettir. Bu durum eğitimde bir nevi özerklik demektir. Bkz. Ergin, *Türkiye Maârif Târîhi*, (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 1: 306.

²¹ Alemdar, *Osmanlı'da Dârü'l-kurrâ Müessesesi*, 80-81.

²² Maddî durumu iyi olanların çocuklarının kıraat tâlimi için evlerinde özel hoca tutmak, talebe yetiştirmek isteyip de kurum tesisi imkânı bulamayanların evlerinde talebe yetiştirmek veya Kur'ân aşığı olup kıraat tâlimi yapmak isteyen talebeler için hususi hoca ayarlayıp bu iş için konaklarını hizmete sunmak, bu tarz dârülkurrâların amaçları arasında gösterilebilir. Bkz. Alemdar, *Osmanlı'da Dârü'l-kurrâ Müessesesi*, 58.

²³ Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", 543. Zaman, mekân, imkân ve insan unsurları gibi sahip oldukları imkânlarla birlikte düşünüldüğünde, dârülhadislerin ilmi statü ve güçlerinin ve burarlarda icra edilen derslerin aynı olmadığı görülür. Şartlardaki farklılaşma, isimleri aynı olmasına rağmen, dârülhadislerin işlevlerini de farklı kılar. Sözelimi dârülkurrâlar açısından düşünülecek olursa bazı dârülhadislerde bu hizmet verilirken bazı dârülhadislerin hizmet

oldukları eğitim kurumlarındandır. Dârülhadîsler nakil temelli olduklarından buralarda hadis ilminin yanı sıra fıkıh, tefsir, kırâât-i seb'a gibi İslâmî ilimler de okutulmaktadır. Ayrıca bu kurumlar ihtisas medreselerinden olduğu için bu kurumlarda okuyacak olanların belli bir birikime sahip olmaları gerekir.²⁴ Dârülhadîsler ve dârülkur'ânlar müstakil olarak tesis edildikleri gibi bir arada inşâ edildikleri de olmuştur.²⁵ Çemberlitaş'taki Köprülü Mehmet Paşa Dârülhadîsi, Bâbiâlî yokuşunda bulunan Sofu Mehmed Paşa Dârülhadîsi ile dârülkurrâları bu durumun örneklerindedir.²⁶

Camilerin ibadet mahallinin yanı sıra eğitim-öğretim için de kullanılması Osmanlılarda da başlangıçtan beri benimsenen ve devam ettirilen bir uygulama olmuştur. Camilerde takrir usulüyle medrese dersleri dışında halka yönelik dersler verilmesinin yanı sıra hat meşki, Kur'ân tâlimi ve ezberi gibi dersler de verilmiştir.²⁷ Medine'de Kur'ân öğretimi yapılan mescidler bu durumun örneklerindedir. Medine'deki Kur'ân eğitimi verilen mescidler dışında fethedilen yerlerde de mescidlerde Kur'ân eğitimi verilmiş olup bu derslerin taliplilerinin sayıları oldukça fazladır. Mesela Ebu'd-Derdâ'nın Şam'daki Emeviyye Camii'nde verdiği derslere katılanların sayısı bin beş yüz civarında idi. İbn-i Cübeyr, *Rihle* adlı kitabında Şam'da sabah yapılan "seb'" denilen kıraat derslerinin ikindiden sonra Kur'ân'-ı öğrenmekte güçlük çekenler için Kevser sûresinden aşağısının ezberletilerek yapılan 'Kevseriye'

---

alanında Kur'ân eğitimi yer bulamamıştır. Bkz. Ekrem Yücel, *Osmanlı Devri Dâru'l-Hadîsleri ve Hadis Eğitimi*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012), 288.

²⁴ Nebi Bozkurt, "Dârülhadîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, 529.

²⁵ Ebü'l-Fâhîr Abdulkadir b. Muhammed en-Nuaymî, *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*, thk. İbrahim Şemsüddin, (b.y.: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 1: 91-95. Yöntemleri itibariyle birbirine yakın olan hadis ve kıraat ilminin aynı kişiler tarafından verildiği de olmuştur. Bu sebepten olsa gerek bazı yerlerde dârülhadîsler ile dârülkurrâlar yan yana veya iç içe tesis edilmişlerdir. Süleymaniye Külliyesi'nde bu durumun örneği görülebilmektedir. Recep Akakuş, İslâm'ın ilk devirlerinden itibaren Kur'ân ve hadisin camilerde okutulan iki ana ders olması sebebiyle, camilerin, dârülkurân/kurrâ ve dârülhadîsleri bünyesinde barındırdığını; metod olarak birbirlerine yakın olduğu için hadis ile kıraat ilminin temsilcilerinin bazen aynı kişiler olduğunu, dolayısıyla dârülhadîsler ile dârülkurrâların yan yana veya iç içe inşa edildiğini söyler. Bkz. Recep Akakuş, *İstanbul'da Kur'ân Öğretimi ve Gönenli Mehmet Efendi*, (İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı, t.y), 73.

²⁶ Tanman, "Dârülkurrâ (Mimârî)", 547.

²⁷ Osmanlı'da sıbyan mektebi olmayan yerlerde camilerin eğitim-öğretim yeri olarak kullanılması geleneği yaygındır. Bu gelenek 1970'lerden itibaren ülkemizde yaz Kur'ân Kursu adı altında Kur'ân'ın öğretilmesi (Kur'ân'ın öğretilmesi işine Kur'ân'ın talîmi ve tecvidi de dâhildir.) ve Kur'ân'dan bazı kısa sûrelerin ezberletilmesi şeklinde devam ettirilmektedir. Bkz. Ahmet Önkâl-Nebi Bozkurt, "Cami", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 51.

dersleriyle devam ettiğini ve bu derslere yüzlerce öğrencinin katıldığını söyler.²⁸

Cami ve medrese birlikteliği vesilesiyle camiler, medrese talebeleri için bir nevi staj mekânı olup; talebeler tatil dönemlerinde kırsal bölgelerde yaşayıp da din hizmeti alamayanlar için, bu bölgelerde imamlık ve irşad görevlerinde bulunmuşlardır. Aynı zamanda dârülkurrâlarda görev yapan asistanların vazifelerine benzer bir görevi yürüten ve “muîd” denilen müderris yardımcılarının medrese bünyesinde ya da medreseye yakın yerlerdeki camilerde görev yapmaları da vâkîdir.²⁹

Ayrıca ilimle yakından alakalı ve ilimden uzaklaşmayı kerih gören bazı şeyh, halife ve tarikat ehli, dergâhlarının dâhilinde veya yanı başlarında dârülkurrâlar yaptırıp buralarda Kur’ân okutmuşlar veya okutulmasına vesile olmuşlardır. Buralardaki şeyhülkurrâlık görevini ise Şeyh Atâullah en-Necîb (ö. 1209/1794) örneğinde olduğu gibi bizzat dergâhın şeyhi veya halifesi yürütmüştür.³⁰ Buraların talebeleri de daha ziyade içinde buldukları tarikatın müntesipleri ile tekke ve dergâhlarının müdavimleri olmuşlardır.³¹

İlk dört asırda ileri seviyede kıraat dersleri daha ziyade camilerde yapılmış olup çocuklara Kur’ân eğitimi ise huzuru bozacağı endişesiyle Osmanlı’da sıbyan eğitimine benzeyen ve ‘küttâb’ adı verilen müesseselerde verilmiştir. Küttâblarda çocuklara okuma-yazma eğitiminin yanı sıra dini bilgiler ve Kur’ân eğitimi de verilmiştir.³²

Eğitim-Öğretim Kadrosu

Dârülkurrâlarda çalışanlar, hocalar, yönetimdekiler ve hizmetliler olmak üzere üç gruptur.³³ Öğretim elemanları medreselerdeki gibi ‘muîd’³⁴ ve

²⁸ Ebü'l-Hüseyin Muhammed İbn Cübeyr, *er-Rihle*, (Beyrut: Dâr-ı Beyrut, 1964), 244; krş. İsmail Güler, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2003); Bozkurt, “Dârülkurrâ”, s. 543.

²⁹ Mehmet İpşirli, “Cer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 388; Hızlı Mefail, *Mahkeme Kayıtlarına Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Bursa: Esra Fakülte Kitabevi, 1997, s. 160-161.

³⁰ Şeyh Atâullah en-Necîb, Ali b. Süleymân el-Mansûrî’nin torunu ve Mısır Tarikinin iki mesleğinden biri olan Atâullâh mesleğinin müessisidir. Tekkesinde hem tarikat hem de kıraat hizmetlerini birlikte yürütmüştür. Recep Akakuş, *Nurosmâniye Camii Târîhi Açısından Nuruosmaniye Külliyesi ve Kur’ân-ı Kerîm Öğretimi*, (İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2010), 119.

³¹ Alemdar, *Osmanlı’da Dârülkurrâ Müessesesi*, 78.

³² Bozkurt, “Dârülkurrâ”, 543; Buhari, “Diyet”, 27.

³³ Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), I: 40-41.

³⁴ Görevi müderrisin yapmış olduğu dersin takriridir. Talebelerden liyakatlı olanlar seçilerek bu göreve getirilir. Bir manada bugünkü asistan gibi olup müderrisle talebe arasında bir konumdadır. Bkz. Cahit Baltacı, “Osmanlı Eğitim Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, 8, (İstanbul: Ağaç Yayınları, 1993), 58; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, (İstanbul: İstanbul

‘müderriş’tir; aynı zamanda dârülkurrâ ve dârülhadîslere has ‘şeyhülkurrâ’³⁵ ile ‘şeyhülmuhaddisîn’ dir.

Buralarda görev alacak öğretim elemanlarından, Kur’ân-ı güzel okumaları, Kur’ân okumanın inceliklerine ve tecvid kaidelerine vâkıf olmaları, kırâât-ı seba’ ve ‘aşere’yi imam ve ravilerine nispet ederek okuyup okutabilmeleri, ayrıca bu işi bilmekle beraber bu işin otoriteleri nezdinde kıraat ilmine dair dirayetiyle tanınmaları istenmektedir.³⁶ Dârülkurrâlarda kıraat tahsiline öğrenci kabulü içinse talebeden, sıbyan mektebi gibi temel eğitim kurumlarından birini bitirmesi, hafız olması, mehâric-i hurufu ve tecvid ilminin diğer kısımlarını bilmeleri gibi Kur’ân’ın güzel okunması için gerekli olan vasıflara hâiz olması beklenir.³⁷

Müfredâtları

Dârülkurrâların müfredâtlarında genel olarak tâlim (mehâric-i hurûf/sıfât-ı hurûf), tecvid ve kıraat olmak üzere üç ana ders dikkat çeker.³⁸ Mehâric-i hurûf ve tecvid derslerinde Dâni’nin *Urcûze* diye bilinen *İktisad’ı*³⁹, Şâtıbî’nin *Râiyye’si*⁴⁰ ile *Kasîde-i Lâmiyye’sinin*⁴¹ sonundaki bölüm, İbnü’l-Cezerî’nin

---

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984), 34. Şuanda kıraat eğitimi verilen bazı yerlerde de hocalar, talebeleri arasından, her ne kadar ismi muid olmasa da, talebeyle kendisi arasında bağ kurup kendisine yardımcı olacak kişiler seçerler.

³⁵ Bu terim kıraat ilminde kullanılır. Aynı zamanda bir vakfiye terimidir. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde onlarca şeyhülkurrâlık ciheti (görev tanımı) bulunmaktadır. Esas yapması gereken iş, Kur’ân-ı Kerim’in tilavetini aslına uygun biçimde korumak ve kollamaktır. Bkz. Akakuş, *Nuruosmaniye Külliyesi*, 113, 119-120.

³⁶ Cahit Baltacı, “Klasik Dönem Osmanlı İlim Müesseseleri”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 12 (1999): 261.

³⁷ İsmail Karaçam, “Kur’an-ı Kerim Tâlimi”, *Nesil Dergisi*, 37-38 (1979): 58-59; Baltacı, “Medreseler”, 24; Ziya Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Târîhi*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1991), 259. Bu şartlar Diyanet İşleri Başkanlığı’nın düzenlemiş olduğu kıraatle ilgili kurslarda da talebeden istenmektedir.

³⁸ “Dârülhuffâzlar Hakkında”, Yazarı Belli Değil, *Sebilü’r-Reşâd*, 24 (1340-1342): 103, 605.

³⁹ Eserle ilgili bilgi için bkz. Alemdar, *Osmanlı’da Dârü’l-kurrâ Müessesesi*, 113. krş. Abdurrahman Çetin, “Ebû Amr ed-Dâni ve Eserleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1991): 35, 40.

⁴⁰ Eserin asıl adı ‘*Akiletü etrâbi’l-kasâid fi esne’l-mekâsüd*’dır. Kafiyeleri ‘Râ’ şeklinde olduğu için *Kasîdetü’r-Râiyye* olarak bilinen bu eser, kıraat farklılıklarına dâir olmayıp resmî’l-mushaftan bahseder. Manzum bir eser olup üçyüz beyit kadardır. Dâni’nin *el-Muknî fi resmî’l-mushaf* adlı eserinin manzum halidir. Daha geniş bilgi için bkz. Durmuş Sert, “Şâtıbî’nin Hayatı, Kıraat İmindeki Yeri ve Eserleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1985): 96.

⁴¹ Eserle ilgili bilgi için bkz. Alemdar, *Osmanlı’da Dârü’l-kurrâ Müessesesi*, 113; Sert, “Şâtıbî’nin Hayatı”, 98.

Hidâye'si ⁴² ile *Mukaddime*'si ve İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebûbekir'in *Mukaddime* için yazdığı *Şerhu Mukaddimeti't-tecvid* adlı eseri okutulmuştur. ⁴³

Kıraatlere dair okutulan eserler ise Dâni'nin *et-Teyşîr*'i, ⁴⁴ İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîru't-Teyşîr*, ⁴⁵ *et-Tayyibe*, ⁴⁶ *Takrîbü'n-Neşr* ⁴⁷ ve *ed-Dürre*'si ⁴⁸ ile Şâtîbî'nin *Hırzû'l-Emânî* adlı eseridir. ⁴⁹

⁴² İbnü'l-Cezerî'nin *el-Hidâye ilâ Me'âlimi'r-Rivâye* adlı eseri üç yüz yetmiş beyitten ibaret olup recez vezninde yazılmış manzum bir eserdir. Kur'an kıraatinin fem-i muhsin olan okuyucular tarafından ağızdan ağza aktarıldığına dâirdir. Geniş bilgi için bkz. <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Alimleri-Ansiklopedisi/Detay/IBN-I-CEZERÎ-Semseddin-Muhammed-bin-Muhammed/2986.14.05.2016>.

⁴³ On dokuz bab ve yüz dokuz beyitten oluşan eserde mehâric-i hurûf, sıfât-ı hurûf, idğam, terkîk, vakf, hemze konuları işlenmektedir. Çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunup basıkları yapılan eser, her dönemde yüzlerce talebe tarafından ezberlenmiştir. Bkz. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 20, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 555.

⁴⁴ Müellif eserin mukaddimesinde kendisinden, sahih ve mütevatir olarak bilinen kırâat-i seb'a'ya dâir muhtasar bir eser yazımı istenildiği için, bu eseri kaleme aldığını söyler. Bkz. Dâni, *et-Teyşîr*, thk. Otto Pretzl, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1984), 1: 2. Her imam için iki meşhur râvisiyle birlikte yedi kıraat imamını ele alan ed-Dâni, rivayetler arasında fark varsa ravileri, yoksa da imamları ile yedi kıraat imamının her birinin isnad zincirini, Hz. Peygamber'e ulaşacak şekilde zikretmiştir. Eser, usul ve ferşü'l-hurûf'a dâir bilgiler içerir. Ferşü'l-hurûf bölümünde sûreleri sırayla ele alan ed-Dâni'nin bu eseri, kıraat alanında kendisinden sonra başta Şâtîbî olmak üzere, pek çok eserin temel kaynaklarından olmuştur. Bkz. Abdurrahman Çetin, "et-Teyşîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 7.

⁴⁵ İbnü'l-Cezerî'nin, Ebû Amr ed-Dâni'nin *Teyşîr* adlı eseri üzerine yapmış olduğu bir çalışmadır. Müellif bu kitapta yedi imama Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef b. Hişâm'ı da dâhil etmiştir. On kıraat denilince gerek râvileri gerekse de ihtilaf vecihleri açısından akla gelen ilk eserlerdendir. Bkz. Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 555. Müellif bu eserini, insanların zamanla yedi harf olgusunu yedi kıraatle özdeşleştirip mütevatir olan diğer üç kıraati (Ebû Ca'fer, Ya'kûb, Halef) ihmal ettiklerini; böyle bir düşüncenin yanlış olup bu üç kıraatin de aynen diğer yedisi gibi sahîh olduklarını anlatmak için telif ettiğini söyler. Bkz. Şemsüddîn Ebû'l-Hayr Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyşîr fi'l-kirâati'l-aşr*, thk. Ahmed Muhammed Müflîh, (Amman: Dâru'l-Furkân, 2000), 1: 90-93.

⁴⁶ Tam adı *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*'dir. *Neşr*'in manzum hale getirilmiş şeklidir. Yaklaşık bin on dokuz beyitten müteşekkildir. Usul ve ferşü'l-hurûf kısımlarından oluşmaktadır. Eserde on kıraatin yanı sıra harflerin mahrecleri, vakf ve ibtidâ gibi pek çok önemli konulara değinilmektedir. Eserle ilgili bkz. Ali Osman Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996), 280-300. İbnü'l-Cezerî eserini, "Bu eser, kısaca yazılmış bir manzum olup; içinde lafızca az, mânâca ve kıymetçe çok rivayetleri topladım." şeklinde övmüştür. Bkz. Ebû Bekir Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr*, thk. Enes Mehrah, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2011, 25.

⁴⁷ *en-Neşru's-Sağîr* diye de bilinen *Takrîbü'n-Neşr*, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* isimli hacimli eserinin muhtasarıdır. Eser, usulü'l-kirâat ve ferşü'l-hurûf olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Bkz. Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 219.

⁴⁸ İbnü'l-Cezerî'nin, Şâtîbî'nin *Hırzû'l-Emânî*'sinde zikretmiş olduğu yedi kıraati on kıraate tamamlamak üzere ele aldığı eseridir. Aynı vezinle yazılmış olup yaklaşık iki yüz küsur beyittir. Bkz. Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 554.

⁴⁹ Akdemir, *Kıraat İlimi*, 117.

Evliya Çelebi, on dört selâtin camiinde birer şeyhulkurrâ olduğunu, buralarda kaynakları ve karileriyle beraber Ebû Amr kıraati ile Hafs, Verş, Bezzî, Kâlûn, İbn Zekvân ve Dûrî rivayetlerinin tedris edildiğini,⁵⁰ Tokat'taki Ulu Camii Dârülkurrâsı'nda hafızlık yaptırılıp İbn-i Kesir tefsirinin okutulduğunu⁵¹ ve Kur'ân'ın yedi kıraate göre öğretildiğini; Antakya'da ise üç dârülkurrâda kırâât-i seb'a, aşere ve takrib üzere eğitim verildiğini söyler.⁵² Ayrıca Trabzon Orta Hisar Camii Darülkurrâsı'nda Hafs ve İbn Kesir riveyetlerinin, Hâtuniye'de ise Kitab-ı Cezerî ve Şâtıbî'nin okutulduğunu; İskenderpaşa Dârülkurrâsı'nda Nami adında aşere-takrib sahibi bir şeyhulkurrânın olduğunu ifade eder.⁵³ Kanuni Sultan Süleyman tarafından Tire'de yaptırılan Dârülkurrânın vakfiyesinde de kırâât-i seb'a, tefsir, hadis eğitiminin verilmesi, Şâtıbî ve İbnü'l-Cezerî'nin eserlerinin okutulması ve haftada dört gün eğitim verilmesi istenir. Bütün bunlardan hareketle Osmanlı'da Dârülkurrâlarda tahsilde bulunan talebelere Kur'ân eğitimiyle birlikte diğer ilimlere dair bilgilerin de verildiği söylenebilir.⁵⁴

Dârülkurrâların Günümüze Ulaşanları

Osmanlı mimarisinde ilk dârülkurrâ yapılarını tespit etmek güçtür. XV. yüzyıl sonlarına kadar bu yapılar ya muallimhane-mektep olarak anıldıklarından⁵⁵ ya da ayakta duramayıp ortadan kalktıklarından bu yapıların mimari özellikleri hakkında bilgi sınırlı kalmıştır.⁵⁶

Hali hazırda ayakta duran meşhur dârülkurrâların isimlerine gelince bunlar; Bursa'da Hoca Yakub,⁵⁷ Edirne'de Selimiye,⁵⁸ İstanbul'da Molla Gürani,⁵⁹

⁵⁰ Çelebi, *Seyahatname*, 3: 251

⁵¹ Ahmet Akın, "Osmanlı'da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler (Bursa Örneği)", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2006): 76. Her ne kadar Ahmet Akın burada geçen İbn-i Kesir ifadesiyle tefsirinin kastedildiğini söylese de araştırmalar sonucunda buradaki ifadeden kastın kıraatteki İbn Kesir olduğunu düşünebilir. Bkz. Çelebi, *Seyahatname*, 3: 251.

⁵² Çelebi, *Seyahatname*, 3: 36.

⁵³ Çelebi, *Seyahatname*, 2: 51.

⁵⁴ Cahit Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 611; Akın, "Osmanlı'da Din Görevlisi", 76.

⁵⁵ Örneğin on dördüncü yüzyıl sonlarında Yıldırım Bayezid tarafından Bursa Ulu Camii'ne bitişik şekilde yaptırılan ve 'muallimhane' olarak bilinen bu yapı aslında dârülkurrâdır. Bkz. Tanman, "Dârülkurrâ (Mimari)", 545.

⁵⁶ Zerrin Köşklü, "Vakfiyelere Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Bir Eğitim Kurumu Olarak Osmanlı Dârülkurrâları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14 (2000): 271.

⁵⁷ Kütahya'daki Cafer Paşa Dârülkurrâsı ile beraber herhangi bir yapının kenarında olmaması yönüyle istisna teşkil ederler. Bkz. Tanman, "Dârülkurrâ (Mimari)", 548.

⁵⁸ Selimiye Külliyesi içinde Selimiye Camii'nin güneybatısında yer alır. İkinci Selim adına yaptırılmıştır. Bir dersane, on bir hücre ve helâ mekânlarından oluşmaktadır. <http://emlakansiklopedisi.com/wiki/darulcurrâ-darulcurrâ-nedir> 15.05.2016.

⁵⁹ Molla Gürânî, Vefa'daki kiliseyi camiye çevirmiş, caminin yanı başında da dârülkurrâ ve dârü'lhadîs inşa ettirmiştir. Ancak dârü'lcurrâ bugüne dek varlığını sürdürememiştir. Recep

Hüsrev Kethüdâ, Eyüp'te Sokullu Mehmet Paşa, Fatih'te Sadullah Sadi Çelebi, Mustafa Ağa, Süleymaniye, Sultan Ahmet, KadızâdeEfendi(Çırçır), Üsküdar'da Atik Vâlide, Kütahya'da Cafer Paşa, Tokat'ta Hatuniye Medresesi dârülkurrâlarıdır.

SIBYAN MEKTEPLERİ

Herhangi bir dine aidiyet hisseden her millette ilk hedeflenen şey, inandıkları din doğrultusunda iyi bir mümin olmak, bunun için de gerekli olan her türlü zemini hazırlamaktır. İlk zamanlardan itibaren medeniyetlerin ve eğitim-öğretim kurumlarının merkezlerinin mabet ve tapınak gibi dini yapıların etrafında kümelenmelerinin sebebi de bu olsa gerektir.⁶⁰ İslam toplumlarında da aynı şekilde külliye adı verilen tesisler, bir caminin etrafında, içinde cami, mektep, medrese, dârülhadis, dârülkurrâ gibi birçok eğitim kurumu bulunmasıyla oluşmuştur.⁶¹

Osmanlı fethettiği yerlerde halkın özellikle dini ihtiyaçları için başta padişahlar ve devletin ileri gelenleri olmak üzere toplumun önde gelen hayırseverleri tarafından cami, mektep, medrese inşası gibi eğitim-öğretim kurumları inşa edilmiştir.⁶² Daha önceleri küttâb ismini taşıyan; Karahanlı, Selçuklu, Osmanlı devletlerinde ise sıbyan mektebi adıyla anılan⁶³ eğitim kurumları bunlardan biridir. Bu kurumlar genelde cami ve mescidlerin yanında hayırseverler tarafından inşa edilmiş,⁶⁴ inşa sonrası harcamalar ise vakıf gelirleri ile çocuklardan alınan haftalıklardan yapılmıştır.⁶⁵

Adı geçen mektepleri tesis edenler çocuklara Kur'ân eğitiminin verilmesini, nasıl namaz kılınacağını öğretmesini, namazda okunacak sûre ve

Akakuş, *Nuruosmâniye Camii*, 116; "Şeyhülislâm Sa'di Çelebi ve Dârülkurrâsı", *Diyanet Dergisi*, 25/2 (1989): 98.

⁶⁰ Sümer ve Akkadlar'da "edubba" (tablet evi) adı verilen mektepler mâbede bitişik yapılmış ve dersler din adamları tarafından verilmiştir. Bkz. Nebi Bozkurt, "Mektep", 5.

⁶¹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Külliye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 543.

⁶² Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (2008): 343.

⁶³ Cahit baltacı, "Mektep (Osmanlılar'da Mektep)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 6-7. Program, ders içerikleri, buralarda kullanılan araç-gereçler, öğretim elemanları, talebe profili ve bu kurumlardaki fiziksel mekân anlayışı açısından Osmanlı'daki Sıbyan Mektepleri, büyük ölçüde İslâm'ın ilk yıllarından itibaren bu amaçla kurulmuş kurumlardan etkilenmiştir. Bkz. Ahmet Cihan, *Osmanlı'da Eğitim*, (İstanbul: 3F Yayınları, 2007), 32.

⁶⁴ Halil İnalçık İstanbul'da bu şekilde yanında sıbyan mektebi yapılmış olan 219 camiden bahseder. Bkz. Halil İnalçık, "İstanbul-Türk Devri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 227. Evliya Çelebi de sadece İstanbul'da 1993 tane sıbyan mektebinin olduğunu söyler. Bkz. Çelebi, *Seyahatname*, 1: 252.

⁶⁵ Vedat Günyol, "Mektep", *İslâm Ansiklopedisi*, 7, (İstanbul: MEB, 1972), 656-657.

duâların ezberletilmesini ve yazının belletilmesini amaçlamışlardır.⁶⁶ Sıbyan mekteplerinin kuruluş amaçlarıyla ilgili olarak gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husus ise çocukların insanlarla iletişimi ve toplumsal düzeni belirleyen dînî öğretileri öğrenmesi, bunun yanında büyüklere saygı, küçüklere sevgi anlayışı çerçevesinde yetiştirilmesidir.⁶⁷

Sıbyan mekteplerinin programlarındaki Kur'ân eğitimi ve temel dînî bilgilerin öğretimi işine Tanzimat dönemi başına kadar ciddi bir değişim ihtiyacı hissedilmeksizin ilmiye zümresinin gözetiminde geleneksel usullerle devam edilmiştir.⁶⁸ Bununla beraber I. Mahmud zamanında (1730-1754) mekteplere hat hocası tayin edilirken, yine I. Mahmud zamanında (1781) Hamidiye Mektebi programına Arapça ve Farsça da dâhil edilmiştir.⁶⁹

Sıbyanlarda dersler üç aşamalı olarak verilmiştir. Bu aşamalar sırasıyla Kur'ân'a henüz geçmemiş kimselerin içinde bulunduğu 'elif-bâ', okumayı söküp hızlandırmaya çalışanların aşaması olan 'cüzçüler' ve okumayla sorunu olmayanların oluşturduğu 'mushafçılar'dır. Adı geçen aşamaların uygulanması sürecinde ise öncelikli olarak Kur'ân öğretiminde okuma-yazma konusunda gerekli olan Arapça harflerin tanıtımı yapıp akabinde amme cüzü okunmuş, daha sonra Mülk sûresi ve diğer bazı sûrelerden ardıdan halk arasında 'Mushaf' diye bilinen Kur'ân eğitimine geçilmiştir. Bu şekildeki eğitimin amacı olabildiğince tecvid ve mehâric-i hurûfa göre Kur'ân'ın öğretilip tertil üzere okunmasını sağlamaktır. Kur'ân okumayı öğrenen talebe, muallim denilen öğretmeni ve onun yardımcısı konumundaki 'halife' gözetiminde, Kur'ân'ı baştan sona okuyup bu okuma işini hatim cemiyeti ile taçlandırmıştır.⁷⁰ Tecvid dersi ise teorik olarak ileriki aşamalarda okutulmuş ve Kur'ân

⁶⁶ Yücel Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri/Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü", *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, 15, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 38. Her ne kadar mekteplerin kuruluş amacı olarak böyle denilse de esas amaç II. Bayezid'in kendi adını taşıyan vakfiyesinde belirttiği gibi Kur'ân'ın öğretilmesi ve tâlimidir. Bkz. Günyol, "Mektep", 656.

⁶⁷ Gelişli, "Sıbyan Mektepleri", 35.

⁶⁸ Cihan, *Osmanlı'da Eğitim*, 32.

⁶⁹ 1838'de mektepler küçük ve büyük olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Küçük mekteplerde Kur'ân öğretilirken büyük mekteplerde Türkçe inşâ, *Tuhfe-i Vehbî*, *Nuhbe-i Vehbî*, *Sübhâ-i Sıbyân* adlı lugatlarla Birgivi'nin Risâlesi, ahlak risaleleri, hat ve kitâbet öğretimi programa dâhil edilirken; Tanzimat arefesinde tarih ve coğrafya dersleri de ilâve edilmiştir. Bkz. Baltacı, "Mektep", 6-7. İslâm'ın ilk yıllarında açılan ve Kur'ân okulu denilen bu kurumlar, halkın ve devletlerin bölgesel ve sosyal durumlarına göre geliştirilerek daha fonksiyonel hale getirilmiştir. Bkz. Gelişli, "Sıbyan Mektepleri", 35.

⁷⁰ Bkz. Mefail Hızlı, "Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Okutulan Dersler (Klasik Dönem Bursa Örneği)", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim" Milletlerarası Kongresi Tebliğleri*, (İstanbul: y.y, 2001), 111-112.

eğitimi baştan sona hatim yapılmak sretilerle son bulmuştur. Ayrıca bu mekteplerde istekli olanlardan hafızlık yapanlar da olmuştur.⁷¹

Ağırlıklı olarak dini eğitim alan talebeler, evlerinden getirdikleri minderler üzerinde, hocanın karşısında diz kp Kur’ân ya da dua kitaplarını okumuşlardır. Bu süreçte her yaştan talebeyle tek bir hücrede eğitim yapılması hasebiyle günümüzde de özendirilen bireysel eğitim sistemi uygulanmıştır.⁷² Bahsi geçen eğitim siteminde talebelerin yaş durumu, zek seviyesi ve istiddı dikkate alınarak talebeyle verilmesi gereken bilgiler tedrici olarak ve anlayabileceği kadar verilmiş, bu esnada talebenin arzusunu kırıp onu eğitimden soğutacak davranışlardan uzak durulmuş, her öğrencinin içinde bulunduğu sosyo-kültürel ve ekonomik ortamın farklı olabileceği belirtilmiş; özellikle de toplumun zayıf kesimlerine mensup ailelerin çocuklarıyla daha fazla ilgilenilmesi ve onlara daha yakın durulması gerektiği söylenmiştir.⁷³ Ayrıca zihinsel kabiliyetleri akranları kadar gelişmemiş çocuklar için de farklı bir düzeyde ve anlayabileceği kadarıyla ders verilmesi, ayrıca böyleleri için özel ders teknikleri geliştirilmesi istenmiştir. Yani hiçbir çocuğun eğitim ağının dışında kalıp da eğitim olanaklarından mahrum kalmamasına dikkat edilmiştir.⁷⁴

Derslerin verildiği zaman aralıkları ve tarihlere gelince, sabah erkenden başlanan derslere öğle yemeği için ara verilip ikindiden sonra da dersler nihayete erdirilmiştir. Tatil günleri ise Cuma, bayram ve ramazan günleridir. Yaz mevsiminde de uzun bir tatil için eğitime ara verilmiştir.⁷⁵

Sıbyan mekteplerine başlama yaşı Anadolu’daki çocuklar için daha ziyade dört iken İstanbul çocukları için genelde beş olmuştur. Çocukların bu yaşlarda mektebe gönderilmesi ailesinin rızası ve durumuna göre olup 1846’da yayımlanan bir tlimatla altı yaşını bitirdiği halde çocuklarını sıbyan mektebine gndermeyenlerin cezalandırılacağı, 1868’de ise herkesin çocuğunu sıbyan mektebine göndermeye mecbur olduğu bildirilmiştir.⁷⁶

⁷¹ Abbas elik, “Hatıralarla Sıbyan Mektepleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (2007): 131-132.

⁷² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Târihi* (Başlangıçtan 1982’ye), (Ankara: Pegem Yayınları, 2012), 59.

⁷³ Bayramalı Nazıroğlu, “Osmanlı’da ğretmenlik Anlayışı zerine Bir Değerlendirme”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2015): 6.

⁷⁴ Bayramalı Nazıroğlu, *İslâm Eğitim Geleneğinde ğretmenlik*, (Ankara: Saka Yayınları, 2011), 203-205, 232.

⁷⁵ Zülfü Demirtaş, “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin rgtlenmesi”, *Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2007): 176; Ali Naci zyalva, “Bir Mffettiş Raporunda Erken 20. Yüzyıl İstanbul Suriçi Sıbyan Mektepleri”, *Türkiyat Mecmuası*, 2 (2011): 350.

⁷⁶ Baltacı, “Mektep”, 6-7. 1838’de mektepler kkk ve büyük olmak üzere ikiye ayrılmış olup zaman ve mekna göre programlarda değerlikler yapılmıştır. Bkz. Baltacı, “Mektep”, 6-7.

Mektebe başlangıç, çocukları ve aileleri için çok önemlidir. Aileler çocuklarının mektebe başlangıç zamanında sosyo-ekonomik durumuna göre 'Bed'-i besmele cemiyeti' diğer adıyla 'Âmîn alayı' denilen törenler düzenlemişlerdir. Törenler esansında ilahici ve âmîncilerle beraber Eyüp Sultan'a gidilmiş, yol boyunca ilâhîler ve dualar okunmuş, çocuklar âmîn diye bağırmişlardır. Dönüş sonrası hocanın karşısında oturtulan çocuğa sembolik olarak verilen ilk ders ise bir iki harfin öğretilmesi olmuştur. Törenin ardından aileler durumlarına göre yemek ikramında bulunup hocaya, ilâhîci ve âmîncilere bir de orada bulunan tüm çocuklara hediyeler ve harçlıklar vermişlerdir.⁷⁷

Sıbyan mektebi personel kadrosu muallim,⁷⁸ halife,⁷⁹ müteveli,⁸⁰ nazır⁸¹ ve diğer görevlilerden⁸² oluşmuştur. Kız çocuklarına ders verecek kişiler ise genelde Kur'ân, *Subhâ-i Sıbyan*⁸³ ve *Tuhfe-i vehbî*⁸⁴ gibi risâleleri okuyabilen yaşlı kadınlardan seçilmiştir.⁸⁵

İkinci Abdülhamit devrinde ibtidâî mektepleriyle birlikte sıbyan mektebi yerine "mekâtib-i ibtidâiyye" denilmiştir. Ancak şimdiye kadar camilerde

⁷⁷ Bkz. Günyol, "Mektep", 656.

⁷⁸ Çocuklara Kur'ân okumayı, namaz kılmayı, dini bilgileri ve yazı yazmayı öğreten kimsedir. Genelde medrese okumuş, cami ve mescitlerde imamlık veya müezzinlik yapan kimselerdir. Muallimler seçilirken kendilerinde Kur'ân hafızı, Allah rızasını gözetme, ihlâslı, namazı her şeyi ile bilme ve sıbyan talimine vakıf olma vasıfları aranmıştır. Bkz. Gelişli, "Sıbyan Mektepleri", 39. Muallimler, ücretlerini günlük olarak almış, ayrıca mektepte halifelik, mütevelilik vs. yaptıkları ek işin ücretleri de kendilerine verilmiştir. Mefail Hızlı, "Osmanlı Sıbyan Mektepleri", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, 5, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 211.

⁷⁹ Halife muallimin yardımcısı olup muallimin derse giremediği durumlarda derse girmiş, öğrenciler arasında ders durumu zayıf olanları ve okula ilk kez gelenleri çalıştırmış, ayrıca yeri geldiğinde ferrâşlık gibi mektebin iç hizmetlerini gördüğü de olmuştur. Muallimlerin yardımcısı olup aynı işi yaptıklarından mekteplere kabulünde muallimde aranan şartlar halife için de aranmıştır. Hızlı, "Osmanlı Sıbyan Mektepleri", 211.

⁸⁰ Vakıf şartlarına münasip bir şekilde 'kadı'nın oluruyla atanan, birinci derecede vakıf yönetiminden sorumlu kimsedir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 640.

⁸¹ Vakıfla ilgili herhangi bir yetkisi olmamakla birlikte bir nevi denetleme işi yapıp; yapmış olduğu iş sebebiyle müteveli ile aynı kişi olamayacağı belirtilen kimsedir. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, 666.

⁸² Yazışmalar, muhasebe defterleri, tutanaklardan sorumlu kâtipler, gelirlerin toplanmasından sorumlu cabiler, kapıcılar (bevvâb), temizlikçiler (ferrâş), Kur'ân'ın tamamını veya bir kısmını okumakla görevli olanlar (cüzhân, mevlithân, devirhân, aşırhân, ihlâshân, ammehân, fetihhân, en'amhân, tebârekehân, hatimhân), tesbih eden (müsebbih), dua eden (duâgû) ile hadislerle bazı metinleri okuyan görevlilerdir. Bkz. Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/3(2008): 349.

⁸³ Manzum şeklinde yazılmış Türkçe-Arapça sözlüktür. Daha geniş bilgi için bkz. Kılıç, Atabey, "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübhâ-i Sıbyan 1/İnceleme", *Turkish Studies*, 2 (2006): 85-104.

⁸⁴ Manzum şeklinde yazılmış Türkçe-Farsça sözlüktür. Daha geniş bilgi için bkz. Kılıç Atabey, "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbi", *Turkish Studies*, 2 (2007): 516-548.

⁸⁵ Günyol, "Mektep", 656.

çocuklara basit dini bilgiler veren ve Kur'ân öğretilen yerlere halk arasında sıbyan mektebi denilmeye devam edilmiştir. Bu isimlendirme hali hazırda da kullanılmaktadır. Şuanda bu tabir daha ziyade cemaat veya tarikatlar ve sivil toplum kuruluşları denilebilecek gruplar tarafından apartman girişlerinde veya dairelerinde veyahut müstakil binalarda verilen Kur'ân hizmeti için kullanılmakta olup Diyanet İşleri Başkanlığı'nın son zamanlarda camiler veya camilerin yanbaşlarındaki Kur'ân kurslarında açmış olduğu kurslarla, 'dört-altı yaş Kur'ân kursu' adı altında resmî hüviyete büründürülmüştür.

Sonuç

Dâru'l-kurrâlar, Osmanlı'da Kur'ân eğitiminin verildiği yerlerdir. Bu kurumlarda daha ziyade hafızlık eğitimiyle beraber Kur'ân kıraatine dair dersler verilmiştir. Bu merkezlerin tesis edilme amacı ise ihtisas eğitiminden ziyade din hizmetlileri yetiştirmektir. İsmi geçen kurumların dâru'l-huffâz ve dâru'l-kur'ân şeklinde anıldığı da olmuştur. Osmanlı'da ilk olarak Yıldırım Bayezid'in Ulu Camii müştemilatında yaptırmış olduğu bu kurumlar, camiler, medreseler, kütüphaneler, dâru'l-hadisler, türbeler ve dergahlarla beraber veya müstakil olarak tesis edilmiş olup buralarda şeyhülkurrâ, muîd gibi öğretim kadrosu, hizmetliler ve yönetimdekiler olmak üzere üç değişik grup görev yapmıştır. Buralarda görev alacak kimselerde ise vakfiyelerde değişik şartlar ileri sürülmüştür. Bu arada eş-Şâtıbiyye, et-Teysîr, et-Tayyibe, Mukaddime, Râiyye gibi temel kıraat ve tecvid kaynakları dâru'l-kurrâlardaki müfredatın temelini oluşturmuştur. Ayrıca dâru'l-kurrâlarda Kur'ân ve kıraat eğitimiyle beraber tefsir, hadis gibi dinî ilimleri verildiği de olmuştur. Zikri geçen dâru'l-kurrâların bir kısmı günümüze kadar varlıklarını sürdürebilirken birçoğu ayakta kalamamıştır.

Sıbyan mekteplerine gelince daha önce küttâb ismini taşıyan kurumlar Osmanlı'yla beraber 'sıbyan mektebi' şeklinde anılmış olup buralarda ibtidâî seviyede Kur'ân eğitimi verilmiştir. Bu kurumlarda verilen eğitimin amacı çocuklara Kur'ân eğitiminin verilmesi, nasıl namaz kılınacağına gösterilmesi, gerekli dinî bilgiler ile toplumda saygı ve sevgi çerçevesinde nasıl ilişki kurulacağına gösterilmesidir. İlk zamanlarda eğitim geleneksel usûllerle devam ettirilirken daha sonraları hat dersleri, Arapça ve Farsça da programa dâhil edilmiştir. Bu kurumlarda verilen eğitimde ise bireysellik gözetilmiş, çocukların kabiliyet ve istidatları alacakları eğitimde etkili olmuştur. Ayrıca isteğe bağlı olarak bu merkezlerde hafızlık eğitiminin verildiği de olmuştur. İlk zamanlarda bu mekteplere katılım ailelerin isteğine bağlı iken daha sonra bu eğitim sistemine dâhil olmak zorunlu hale getirilmiştir. Sıbyanlardaki personel kadrosu mütevellî, muallim, halife, nazır ve diğer görevlilerden oluşmuştur. Sıbyan mektepleriyle ilgili olarak değinilmesi gereken bir diğer husus da

“âmîn alayları” şeklinde de bilinen bed-i besmele törenleridir. Aileler sosyo-ekonomik durumlarına bağlı olarak çocuklarının eğitime ilk adımı için törenler düzenlemiştir.

Dârü'l-kurrâlar her ne kadar resmi olarak ve hukuken hali hazırda varlığını sürdüremese de görev tanımı ve işlevleri açısından Diyanet İşleri Başkanlığı ve bazı vakıfların bünyesinde ‘Kur’ân Kursu ve Kıraat Eğitim Merkezleri’ olarak devam etmektedir. Sıbyanlar da aynı şekilde resmi olarak ve hukuken günümüzde söz konusu olmasa bile hali hazırda bünyelerinde verilen eğitim ve işleyişleri bakımından Diyanet İşleri Başkanlığı ve değişik sivil toplumları bünyesinde açılan ‘Sıbyan Kursları’ ile varlıklarını devam ettirmektedirler.

Kaynakça

- Alemdar, Yusuf. *İstanbul’da Kur’ân Okulları*. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Alemdar, Yusuf. “Osmanlı’da Dârülkurrâ Müessesesi ve Kıraat Eğitimi”. Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara, 2003.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbnü’l-Cezerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Akakuş, Recep. *Târîhi Açıdan Nuruosmaniye Külliyesi ve Kur’ân-ı Kerîm Öğretimi*. İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2010.
- Akakuş, Recep. “Şeyhülislâm Sa’dî Çelebî ve Dârülkurrâsı”. *Diyanet Dergisi*, 25/2(1989): 95-108.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metodları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.
- Akın, Ahmet. “Osmanlı’da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler (Bursa Örneği)”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/8(2006): 65-104.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Târîhi (Başlangıçtan 1982’ye)*. Ankara: Pegem Yayınları, 2012.
- Atay, Hüseyin. *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.
- Baltacı, Cahit. “Klasik Dönem Osmanlı İlim Müesseseleri”. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 3-4 (1999): 259-262.
- Baltacı, Cahit. “Mektep (Osmanlılar’da Mektep)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 6-7. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Baltacı, Cahit. “Osmanlı Eğitim Sistemi”. *Osmanlı Ansiklopedisi*. ed. Bekir Şahin. 8: 58. İstanbul: Ağaç Yayınları, 1993.
- Baltacı, Cahit. *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.
- Bilge, Mustafa. *İlk Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984.
- Bursalılı, Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. Yayına haz. Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınları, t.y.
- Bozkurt, Nebi. “Dârülhadis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 527-529. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Bozkurt, Nebi. “Dârülkurrâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 543-545. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

- Bozkurt, Nebi. "Mektep". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 5-6. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Cihan, Ahmet. *Osmanlı'da Eğitim*. İstanbul: 3F Yayınları, 2007.
- Çelebi, Ahmet. *İslam'da Eğitim-Öğretim Târîhi*. çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınları, 1983.
- Çelebi, Evliya. *Seyahatnâme*. Yayına haz. Ruşen Deniz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Çelik, Abbas. "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (2007): 126-135.
- Çetin, Abdurrahman. "Ebû Amr ed-Dânî ve Eserleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/3(1991): 31-40.
- Çetin, Abdurrahman. "et-Teysîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 57. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa. "Küllîye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 542-544. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa. "Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 497-503. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- ed-Dânî, Ebû Amr. *et-Teysîr*, thk. Otto Pretzl. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1984.
- "Dârülhuffâzlar Hakkında". Yazarı Belli Değil. *Sebîlü'r-Reşâd*, 24 (1340-1342):
- Demirtaş, Zülfü. "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi". *Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2007): 173-183.
- Ebû Bekir, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*. thk. Enes Mehrah. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2011.
- Ergin, Osman Nuri. *Türkiye Maârif Târîhi*. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Gelişli, Yücel. "Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri/Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü", *Türkler*. ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca. 15: 38. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Güler, İsmail. *Endülü's'ten Kutsal Topraklara*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2003.
- Günyol, Vedat. "Mektep". *İslâm Ansiklopedisi*. 7: 656-657. İstanbul: MEB Yayınları, 1972.
- Hızlı, Mefail. *Mahkeme Kayıtlarına Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*. Bursa: Esra Fakülte Kitabevi, 1997.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Sıbyan Mektepleri". *Osmanlı*. ed. Güler Eren. 5: 211. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, V.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Okutulan Dersler (Klasik Dönem Bursa Örneği)" *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim*". *Milletlerarası Kongresi Tebliğleri*. 109-115. İstanbul: y.y, 2001.
- İbn Cübeyr. Ebû'l-Hüseyin Muhammed. *er-Rihle*. Beyrut: Dâr-u Beyrut, 1964.
- İbnü'l-Cezerî. Şemsüddîn Ebû'l-Hayr Muhammed. *Tahbîru't-Teysîr fi'l-kırââtî'l-'aşr*. thk. Ahmed Muhammed Müflih. Amman: Dâru'l-Furkân, 2000.
- İnalçık, Halil. "İstanbul (Tarih / Türk Devri)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 220-239. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- İpşirli, Mehmet. "Cer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 388-389. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İzgi, Cevat. *Osmanlı Medreselerinde İlim*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Karaçam, İsmail. "Kur'ân-ı Kerîm Talîmi". *Nesil Dergisi*, 37 (1979): 58-59.
- Kazıcı, Ziya. *İslâm Müesseseleri Târîhi*. İstanbul: Kayhan Yayınları, 1991.

- Kazıcı, Ziya. *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*. İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2004.
- Kılıç, Atabey. "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübhâ-i Sıbyan 1/İnceleme". *Turkish Studies*, 2 (2006): 85-104.
- Kılıç, Atabey. "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbi". *Turkish Studies*, 2 (2007): 516-548.
- Köşklü, Zerrin. "Vakfiyelere Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Bir Eğitim Kurumu Olarak Osmanlı Dârülkurrâları". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14 (2000): 271-278.
- Nazıroğlu, Bayramali. *İslâm Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik*. Ankara: Sarkaç Yayınları, 2011.
- Nazıroğlu, Bayramali. "Osmanlı'da Öğretmenlik Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2015): 1-10.
- en-Nuaymî, Ebü'l-Fâhir Abdulkadir b. Muhammed. *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*. thk. İbrahim Şemsüddin. b.y: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Önkâl, Ahmet - Bozkurt, Nebi. "Cami (Dini ve Sosyo Kültürel Tarihi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 46-56. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Özyalvaç, Ali Naci. "Bir Müfettiş Raporunda Erken 20. Yüzyıl İstanbul Suriçi Sıbyan Mektepleri". *Türkiyat Mecmuası*, 2 (2011): 345-373.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Sert, Durmuş. "Şâtîbî'nin Hayatı, Kırâât İlmindeki Yeri ve Eserleri". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1994): 85-98.
- Tanman, M. Baha. "Dârülkurrâ (Mimârî)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 545-548. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Taşkın, Ünal. "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1-3 (2008): s. 344-366.
- Tetik, Necati. *Başlangıçtan 9. Hicrî Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'lîmi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Tetik, Necati. "Türkiye'de Başlangıçtan Günümüze Kadar Kıraat İlminin Öğretiminde Takip Edilen Usul ve Esaslar". *I. Kur'ân ve Kıraati Sempozyumu Kitabı*. 72-78. Sakarya: y.y, 2000.
- Topçu, Sultan Murat. "Köprülüzade Abdullah Paşa'nın 15 Cemadiel-Evvel 1133-M.14 Mart 1721 Tarihli Vakfiyesi'ne Göre İmar Faaliyetleri ve Bani Kişiliği". *The Journal of International Social Research*, 4 (2011): 405-415.
- Yediylıldız, Bahaeddin. "Vakıf". *İslâm Ansiklopedisi*. 8: 153-172. İstanbul: MEB, 1986.
- Yücel, Ekrem. *Osmanlı Devri Dâru'l-Hadîsleri ve Hadis Eğitimi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.
- Yüksel, Ali Osman. *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.
<http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/İslam-Alimleri-Ansiklopedisi/Detay/IBN-CEZERÎ-Semseddin-Muhammed-bin-Muhammed/2986>. Erişim 14.05. 2016.
<http://emlakansiklopedisi.com/wiki/darulkurrâ-darulkurrâ-nedir>. Erişim 15.05.2016.
<http://emlakansiklopedisi.com/wiki/darulkurrâ-darulkurrâ-nedir>. Erişim 15.05.2016.

